

Sözlük Hazırlayanlara Duyuru

Ahmet Z. Özdemir

*Şahinim var bazlarım var
Tel' alışkın sazlarım var
Yare gizli sözlerim var
Diyemiyom ele karşı*

Karacaoğlan

Sözlük hazırlamanın güçlüğünü biliyorum. Bu, her şeyden önce arı gibi özenli çalışmayı, oya yapar gibi inceliği gerektiren bir iştir. En başta, bir sözlük hangi dilde yayımlanacaksa, sözlüğü hazırlayanlar o dilin özelliklerini, o ülkenin kültürünü iyi bilmesi gerekiyor.

Öte yandan çeşitli bilim ve sanat dallarında yetişmiş uzmanlardan yararlanmak da sözlüğün daha eksiksiz çıkmasını sağlar. Sözlüğün yayımlandığı dilin, bu dilin yarattığı kültürün en geniş anlamda o sözlükte gösterilmesi sağlanmalıdır.

Şu sözcük kıyıda kalmış, bu sözcük yöresel anlamı içeriyor diye sözlük dışında tutulması o dilin yoksullaşmasına neden olur. Hiç çekinmeden, başka dillerden öbek öbek sözcükler aktarılırken, kendi dilinin yarattığı sözcükleri dışlamak büyük yanılgılara yol açar.

Türk dilinin ustalarınca yıllarca kullanılagelen ve halkımız arasında, özellikle türkülerde hâlâ yaşayan nice Türkçe sözcükleri sözlük dışında bırakmak, onları gözden kaçırmak ya da, “Bunlar derleme sözlüğünde de var” diye önemsememek bana göre büyük eksikliklerdir. Madem ki dili halk yaratıyor, öyleyse halkın yarattığı, kullandığı sözcüklerin sözlüklerde bulunmasında bir sakınca yoktur.

Bu yazıda sözlüklere hiç girmemiş ya da orada yanlış açıklanmış sözcüklerle bu sözcüklerin başka anlamlarının da olduğunu belirtmek istiyorum. Konuyu Türkçe dostlarının ve dil uzmanlarının görüşlerine sunuyorum.

BAZ: Doğan kuşunun dişisine baz, erkeğine cura denir. Bazı sözlüklerde, “baz: doğan kuşunun erkeği” diye açıklanmış. Üzülerek belirtirim ki, bir kitabımda aynen sözlüklerde yazıldığı gibi baz'ı doğan kuşunun erkeği diye yanlış yazmışım.

Bereket versin Çukurova yöresinin halk kültürünü iyi bilen, aynı zamanda usta bir halk ozanı ve de güreşte dünya Olimpiyot şampiyonu olan İsmet Atlı beni uyardı. Gerçekten yurtcu ve alıcı hayvanların dişisi yavuz olur. Sözelimi aslanın, kaplanın dişileri avı yakalar. Erkeği hazıra konar. Bu, kuşlarda da böyledir. Kayırma, kollama, yedirip içirme gibi analık duyguları diş hayvanlarda daha güçlüdür. Yani baz: Ana, temel.

Baz ve cura sözcüklerinin öteki anlamlarına burada değinmek istemiyorum, onlar zaten sözlüklerde yazılı.

Burada yeri gelmişken bir anımdan söz etmek istiyorum: Karacaoğlan'ın, "Şahinim var bazlarım var" türküsünü dinleyen bir kimya öğretmeni, konuyla ilgili olduğumu bildiği için:

- Bak Ahmet Hoca, Karacaoğlan da kimya biliyormuş, dedi. Kimya öğretmeninin yüzüne baktım gayet rahat, gayet sakindi. Sonra da konuyu asit, baz üzerinden açıklamaya çalıştı. İşin doğrusunu anlayınca da , "Vallahi ben bilmiyordum, hep şahinin yanında bu bazın ne işi var diye düşünmüştüm" demişti

Demem o ki, bu baz sözcüğü öteki dillerden ayrı Türkçe bir sözcük olmalı. İşte 19.yüzyıl halk ozanı Dadaloğlu'nun şiirlerinde baz, cura sözcükleri:

*Andırın boğazı ufacık taşlı
Ağlama sevdiğim gözlerin yaşlı
Beyleri gelir de hep eli kuşlu
Karıymış curası bazınan gelir*

*

*Gider gider geri dönmem izine
Sürmeler çekmiş de ala gözüne
Seni avlatırım keskin bazınan
Onun için fırlanırım göle ben*

Yine 19. yüzyılda yaşamış Çukurova'nın ve Toroslar'ın halk ozanı Cingözoğlu Âşık Seyit Osman'ın Turnalar adlı uzun şiirinden bir dörtlük:

*Kiraz'ın başından yekin nazınan
Hacın, Göksu görünmez mi gözünen
Kozanoğlu ava çıkar bazınan
Kendinizi naza çekin turnalar*

(Hacın: Bugünkü Saimbeyli. Kiraz, Göksu: Feke'de.)

İSPİR: M. Larousse'da "at yada araba

uşağı", Ana Britannica'da "gülgillerden çalı" diye açıklanmış. Türkçe sözlüklere de buradan aktarılmış. Peki Karacaoğlan'ın şu şiirinde geçen ispire ne diyeceğiz?

*Nasıl methedeyim şöyle güzeli
Elinde bergüzar gül ile oynar
Alma yanak kiraz dudak diş sedef
İspir ala gözler mil ile oynar*

Şu şiir de Dadaloğlu'ndan:

*Gelir gelir üstümüzde eğlenir
Garbi vurmuş zülüfleri ırganır
Şahin gibi güne çıkmış ballanır
Duruşu ispirin tuğuna benzer*

İspir: Şahin cinsinden, gözlerinin güzelliğiyle ünlü bir kuş. Erzurum'un İspir ilçesi de var.

SEYFİ: Sözlüklerde yok. Bu da gözlerinin güzelliğiyle tanınan alıcı bir kuş. Seyfi kuşu yavaş yavaş, sarsak sarsak uçar, avına yaklaşınca birden hızını artırır. Seyfi sözcüğü Dadaloğlu'nun şiirlerinde:

*Aşağıdan iskan evi gelince
Sarırp da gül benzimiz solunca
Malım mülküm seyfi gözüm kalınca
Daha da hey Osmanlı'ya aman mı*

*

*Bereket var toprağında taşında
Kırık kırık eser yelin Binboğa
Seyfilerin döner yanı başında
Fariz (usta) avcı ister yerin Binboğa*

Orta Anadolu'da,1910 yılında ölen birinin ağıdında seyfi sözcüğü:

*Öşekçi'nin güneyine
Seyfi döner tüneğine
Üç tuğlu vezir inerdi
Kardeşimin konağına*

Kırşehir'in Mucur ilçesinin kuzeyinde bir Seyfe Gölü var. Öteki kuşlar gibi çokça da seyfi kuşlarının konup göçtüğü yerdire bu göl. Sanıyorum seyfi kuşlarının adından dolayı buraya Seyfe Gölü denmiş. (Doğrusu seyfi olmalı). Seyfe Gölü şimdi koruma altında (sit alanı).

Bu seyfe sözcüğü Arapça “seyf- kılıç” sözcüğünden ayırılır. Seyfullah: Allah’ın kılıcı. Bakiyetüf süyuf: Kılıç artıkları.

SAVRAN: Sözlüklerde “deveci, devecibaşı” diye açıklanmış. Ama bu sözcüğün “küme, öbek” anlamı da var. İşte Çukurova’da Toroslar’daki Aladağ için söylenen bir halk türküsünde savran sözcüğü:

*Dumanlıdır Aladağ’ın alanı
Ortasında sarı çiçek savranı
Yiğitler durağı aslan yatağı
Dilberlerin hep de böyle âlâ mı*

(Sarı çiçek savran kurmuş oturur) dizesiyle başlayan bir halk türküsü daha var.

CUMBUL: Sözlüklerde yok ama televizyonlarda, radyolarda sık sık söylenen şu Çorum türküsündeki cumbullu sözcüğüne ne diyeceğiz?

*Cumbullu cumbullu
Aslanım aslan
Sağ yanım yaralı
Sol yana yaslan*

Cumbul: Naz, işve, cilve, eda. Cumbullu: İşveli.

AKSAYA: Üç etek kadın giysisi, fistan. İşte Dadaloğlu’nun şiiirlerinde aksaya (ağsaya) sözcüğü:

*On bir kişi Horasan’dan çıkanda
Aksayaya yeşil düğme dikende
Çıkıp yücelerden engin bakanda
Yol alıp gidiyor göçü Avşar’ın*

*

*Binboğa’yı dersin ünlüdür ünlü
Güz aksaya giyer yaz ipek donlu
Sağ yanın Saraycık solun Reyhanlı
Elin Avşar değil Cerit Binboğa*

Bu dörtlük de Kozanoğlu Ahmet Bey’in ağıdından:

*Avlusunda binek taşı
Bahçesinde gül ağaçlı
Kozanlı’nın hatunları
Ağsyalı yüce başlı*

HORA: Fiyaka, gösteriş, alım, süs, caka. Bu sözcük halk türkülerinde şu biçimde geçer:

*Hora da gelin ne diyon
Söylüyon söylemiyon
Daha da bana
Ne diyon*

HORTA: Palavra. 1908 yılında asılıp öldürülen Kibaroğlu’nun ağıdından.

*Adana’dan vali biner
Buyurur konağa iner
Hort’ atmıyom kör oluyum
Beş yerde kandili yanar*

OBA: El, aile, sülale, cemaat, klan, el-alem, başkaları, kabile, çadır halkı, göçebe ailesi.. Bir de izci kümeleri var. BİR ANIMSATMA: Oba sözcüğünün geniş açıklamasını Çağdaş Türk Dili Dergisi’nin 154/12 sayısında uzun uzun anlatmıştım. Kısaca değinmek gerekirse oba; “Göçebelerin konak yeri”, “Bölmeli göçebe çadırı” değildir. Oba, cansız varlıkları anlatan bir sözcük değildir. Göçebelerin konak yerine “konalgı” denir. Oba; tek başına ne çadırıdır ne de konak yeridir. Ben, göçebe bir toplumun içinden geldiğim için bunu iyi biliyorum. 1923 Poyrazoğlu’nun ağıdından:

*Abalar giydim abalar
Kınaman beni obalar
Poyraz oğlum can veriyor
Kâh yekinir, kâh çabalar
Kurtuluş savaşı kahramanlarından Gizik*

Duran’ın ağıdından:

*Kayada mı kaldı haban
Kırıldı mı senin oban
Altı kardeş büyüyoruk
Hayfını alırlık babam*

*

Yazımızın bu bölümünde, abecesel sıraya göre, sözcüklerin anlamlarını yine örnekler vererek açıklamak istiyorum. Ancak bunu yaparken Kültür Bakanlığınca 1994’te yayımlanan “Öyküleriyle Ağıtlar” adlı kitabımdan örnekler vereceğim. (Bu kitabın ikinci baskısı 2002- K. Bakanlığı) Örnek olarak verilen her dörtlüğün altındaki rakam “kaç numaralı ağıdın kaçınıcı dörtlüğünde geçtiğini” gösteriyor.

AYAKLI: Kadınların şakakları (dulukları) üzerine taktıkları, salkım saçak ayakları olan, aralarına gaziler dizilen takı.

1933 yılında ölen Ağ Gelin'in ağıdından:

*Yekin Ağ Fadimem yekin
Şunu giy de şunu takın
Emmin ayaklı edici
Kalk gidek orada takın 51/5*

BAĞACAK: Hayvanları bağlamak için kullanılan örme ip. (Çoban, koyunları gece yayılımına götürüp yadıktan sonra eğreğe (dinlenme yerine) gelince uykuya yatar. Bu sırada bağacığın bir ucunu bileğine, diğer ucunu bir koyuna bağlar. Gece sürüye kurt ya da hırsız gelince davarlar ürker, çoban da böylece uyanmış olur, yani alarm...1951 yılında, yaylada bir kavgada ölen Hacı'nın ağıdından:

*Aslantaş'ın döleğinde
Bağacak var bileğinde
Su dökmeye gelin kızlar
Sümbül dolu küleğine 75/2*

BAŞKANA: Erkek deve, tülü deve. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "Yastık örtüsü" denmiş, ne ilgisi varsa! Dil Derneği Sözlüğünde yok.1883 Ölen Şamlı Hoca'nın ağıdından:

*Başkana yuları vurun
Dizi büyük tülüsüne
Varıncağız ben ne deyim
Maya yapılı Hürüye (Huriye) 114/7*

BAYRAMCALIK: Bayramlık, bayram için. TDK sözlüğünde, "Mide ekşimesi" denmiş. Ne ilgisi varsa! D. Derneği sözlüğünde yok.

1965 yılında öldürülen Hacı Bebek'in ağıdından:

*Ağlama kızım ağlama
Bayramcalık allım fistan
Hel' öldüren adam olsa
Kötü Tatar kötü Bostan 65/6*

BENCE BENCE: Benim gibi, bana özgü. 1940 yılında öldürülen Karahasanoğlu M. Aksöz'ün ağıdından:

*Ben ağlarım bence bence
Dereerde biter yonca*

*Karamığı kavralamış
Sanasın (sanırsın) ki ekme yonca
(Karamık dikenli bitki, yonca ot) 49/11*

BİDER- BİTER: Tohum, tahıl tohumu (bitmek'ten). Muzaffer Sarısözen'in derlediği, "Gökte uçan Huma kuşu/ Ne bilir dalın kıymetin" diye başlayan bozlağından:

*Çift sürüp bider ekmeyen
Ortaya sofrı dökmeyen
Arının kahrın' çekmeyen
Ne bilir balın kıymetin*

İlk dizeyi, "Çift sürüp ekin ekmeyen" diye okuyanlar da var. Ancak ekin ekilmez, tohum ekilir.

BİNEK TAŞI: Ata binmek için, evlerin önünde bulunan taş. Otomobiller çıkmadan önce eskiden varlıklı evlerin önünde mutlaka bir binek taşı olurdu, ata daha rahat binmek için. Onyedililer'in (1317 doğumluların .Yani 1902) ağıdından: Bunlardan önce 1315'liler silah altına alınmıştı. (Hey onbeşli onbeşli- Tokat yolları taşı)

*Kapımızda binek taşı
Ben oturum karşı karşı
Ver oğlumu görücüyüm
Elin' operim yüzbaşı 1/9*

BOMUZ BOMUZ: Üzgün üzgün, buruk buruk. 1946 yılında satlıcan hastalığından ölen Efendi Mortaş'ın ağıdından: (Öküz hamı almak nedir, bilinmeli)

*Oba öküz hamı alır
Anan gezer bomuz bomuz
Günde bir müşteri gelir
Boynuzu tokalı camız (ölenin malı için)
34/4*

BOYAK: Boy, endam, çalım. TDK sözlüğünde, "Boya, renk" denmiş, Nasıl bir ilgi kurulmuş, anlaşılmıyor. (Boy'dan boy-ak) D. Derneği sözlüğünde yok.

1910- 1920 yılında öldürülen Kiraz kızın babasının ağıdından:

*Üçümüz de üç bacıyık
Üçümüz de bir boyakta
Kız babayı öldürür mü
Cenderme gezer ayakta 41/3*

BOZDOĞAN: Bir Türkmen oymağı (aşireti). Bozdoğan Türkmenleri Türkiye'nin birçok yerinde bölük pörçük bulunmakla birlikte, bunlar 1865 yılında, Ahmet Cevdet Paşa ve Derviş Paşa tarafından topluca Osmaniye'nin Kadiri ilçesine ve köylerine iskan edilmişlerdir. (Yazar Osman Nuri Poyrazoğlu da Bozdoğan Türkmenleri'ndendir.)

1935 yılında ölen Celiloğlu Halil Efendi'nin ağıdından:

*Ağam bir şehirden gelse
Pırtı atar şeridinen
(Manifatura eşyasını paketiyle)
Konar göçer vezir babam
Bozdoğan'la Cerit'inin 83/4*

BOZULAMAK: Yanık yanık, içli içli ses çıkarmak, ağlamak. Daha çok develer için kullanılır. D. Derneği Sözlüğünde yok. 1898 yılında ölen Selver'in ağıdından:

*Selverin bindiği deve
Hem yürür de hem bozular
Karayağzın güzeli
Alnında parlar gaziler 47(3)*

BUHUR: "Puhur". İki hörküçlü erkek damızlık deve. D. Derneği sözlüğünde bu anlamı yok. 1940 yılında öldürülen M. Aksöz'ün ağıdından:

*Sabahanan (sabahleyin) abdest alır
Bilmem tülü bilmem buhur
Başın dara geldiyise
Ha Deli Bostan'ı çağır 74/6*

BÜNGÜL BÜNGÜL: Suyun yerden kaynarak çıkması. D. Derneği sözlüğünde yok.

Bir genç kızın, 1910'lu yıllarda ölen babası için söylediği ağıttan:

*Benim ağam bana tatlı
Altı büngül büngül atlı
Menciliste (mecliste) şor (laf) veriyor
Ala meşlek ne heybetli
(meşlek: Paltoya benzer geniş kollu giysi)
137/2*

DAMDIRA: Üç telli halk sazı, cura. D. Derneği sözlüğünde yok. TDK sözlüğünde, "Tel li bir çalgı" denmiş, yuvarlanmışlar. 1912 yılında ölen Şerife'nin ağıdından:

*Yusuf'a kurban oluyum
Yusuf da almış kundura
Düğünlerde halay çeker
Dili saz eli damdırı
(Yani eliyle saz çalıyormuş gibi) 125/4*

DERİMEVİ: Büyük ev, derlenip toplanılan ev (dernek evi gibi), büyük çadır, bey ve ağa çadırı. TDK Sözlüğünde, "Van'da bir yerleşim yeri denmiş. Bu, sözlük anlamı değil ki!.. 1897 Avşar beylerinden Mehmet Bey'in ağıdından:

*Derimevini kurdular
Karaçadırı derdiler
Sabahanan gün burnuna
Battal Mehmet'!i vurdular 54/30*

DÖLEŞMEK: Rahat etmek, yerleşmek, dengede durmak. D. Derneği sözlüğünde yok. 1870'li yıllarda öldürülen Türkmenali'nin oğullarının ağıdından:

*Sağ yan üleş sol yan üleş (burada ceset)
Kardeşler uykuya döleş
Katarlanmış kanlı üleş
En başında Boz Omar'ım 66/8*

DUTMA: Uşak, hizmetçi. D. Derneği sözlüğünde yok. 1941 yılında ölen Çapar Ali'nin ağıdından:

*Öttü trenin düdüğü
Sırtında dutma güdüğü (güdük: Gocuk.)
Daha zoruma gidiyor
Hasan'ın yolda kuduğu 142/1*

DÜŞÜT: "düşek" Düşüp ölünen yer. (Zaman içinde burası bir ziyaret yeri olabiliyor. Hasan'ın düşeği, Elif'in düşeği gibi.) Seferberlik sırasında ölen Mevlüt'ün ağıdından:

*Kır Mustuk'un oğlu İsmail
O da Mevlüt ile yaşıt
Gitmem Körkuyu yoluna
Oraya yaparlar düşüt 77/6*

EFİLEMEK: Sözlüklerde yazılanlardan ayrı olarak, "Yel vurdukça bir şeyin hafif hafif sallanması. 1910-20 yılları Kiraz kızın babasının ağıdından:

*Anavarza kan kaynağı
Çukurova at oynadı
Yel estikçe efiliyor
Ağamın kanlı köyneği (gömleği)41/1*

EĞRİCE: Tüy, telek, alındaki, yanaktaki saç kıvrımı. Zülûf.

*Yeşil başlı güvel ördek
Uçar gider göle karşı
Eğricesin tel tel etmiş
Döker gider yele karşı*

Karacaoğlan

1920 yılında öldürülen Memiş Hoca'nın ağıdından

*Yeşil ördek göldeyiken
Eğricesi teldeyiken
Tez gelsin babamoğlu
Dört gelinin evdeyiken* 69/13

ELBİR: Arabulucu, arayapan, ara bozan, gizlice söz getirip götürülen. TDK sözlüğünde, "Dargin olan iki kişinin arasını bulan" diye açıklanmış. Oysa elbir, aynı zaman da söz getirip götürerek ara bozandır. 1940'lı yıllarda öldürülen M. Aksöz'ün ağıdından:

*Elbir içinden olursa
Tez yıkarlar söğüdünü
Saba el yaylaya çıkar
Kim verici öğüdünü* 49/10

ETLİK: Eti için beslenen büyükbaş hayvan sürüsü. 1920'li yıllarda ölen Şemşi'nin ağıdından.

*Hepeler gönlüm hepeler
Kar yağar yağmur sepeler
Sehilin sığırı söktü
Korkarım etlik tepeler* 113/1

*Tez gelsin babamoğlu
Etlik bastı Ağcasaz'ı* 126/4

GEYİKGÖBEĞİ: Çok güzel kokusu olan, sapı yenebilen demetimsi, salkım çiçekli bir yayla bitkisi. Özellikle Binboğa'da yetişir. (Bunun Latincesi de olmalı, bilemiyorum)

İkinci Abdülhamit'in son döneminde ölen Sinek Paşa takma atlı birinin ağıdından:

*Bizim yaylalar sekili
Geyikgöbeği kokulu
Sadık imtihane gitmiş
Düşünde kalem sokulu* 135/3

GEZEK: Gezilen, eğlenen yer. 1946 yılında

öldürülen Mustafa Uzunlu'nun ağıdından:

*Kayseri büyük vilayet
Ora eşimin gezeği
Bana dulluk yakıştır mı
Saçım turnanın tozağı* 71/10

GÜLGÜLÜ: Gül renkli, kırmızı. Sözlüklerde yok. Hayret! Doksanüç Harbi (1877-1878- yani 1393) denilen savaşta ölen Bostan Mehmet'in ağıdından:

*İleri gel bacım Hürü (Huriye)
Dört oğlanı böldük yarı
Efe Erzurum'da kaldı
Fes gülgülü yağlık sarı* (yağlık: Kefiye) 3/5

GÜNEYİK: Güneyde yetişen, güneyde büyüyen. Sözlüklerde yok. 1890'larda ölen Topal Akkız'ın ağıdından:

*Yıkılaçça (yıkılascı) su geçeği
Kardeş güneyik çizeği
Baki özneyi (güveyi) donattı
Hacı da çekti bıçağı* 150/7

GÜRÜNÇALI: Bir koyun çeşidi. Güründekilere benzer. (Gürün koyunları gösterişli ve daha etli olur.) 1968'de ölen Hafız Ağa'nın ağıdından:

*Babam Adana'dan gelir
Gürünçalı yozuyunan* 110/1

ILGIT ILGIT: Hafif hafif, yavaş yavaş; esmek, akmak, gitmek. Birinci Dünya Savaşı'na gidip de gelmeyen Ahmet'in ağıdından:

*Ahmet nenni Murat nenni
Gezdirmedim türlü donlu
Nola şehit olayıdı
Böğrü ılgıt ılgıt kanlı* 23/2

IVGALANMAK: TDK. Sözlüğündeki anlamından farklı olarak, Kederlenerek için için coşmak, üzölmek, tasalanmak. Kasavet. Güney'deki Kurtuluş Savaşı gazilerinden Gizik Duran'ın ağıdından: (Gizik Duran, daha sonra 1929 yılında düşmanları tarafından vurularak öldüröldü.)

*Karadeniz dalgalandı
Yine gönülüm ıvgalandı
Duran Bey'in koltuğunda
Neçe yiğit gölgelendi* 45/4

İTBURNU: Yabangülünün meyvesi. Öteki adıyla kuşburnu. (Ama kuşun burnu olur mu, bilemiyorum. Ama kuşun gagası olur. Sanıyorum “it” sözünden gucunulduğu için, daha yumuşak olan kuş sözcüğünü kullanmışlar. Ayıp olmasın diye.) 1860’lı yıllarda öldürülen Hüseyin’in ağıdından:

*Yarım yiğitler koçağı
Belinde akma bıçağı
Yarım ile bana benzer
İtburnu hartlap çiçeği* 48/4

KEFİYE: Püsküllü erkek ve kadın başörtüsü. Kimi sözlüklerde sadece erkekler için denmiş.) 1870 yılında ölen Kör İsmail’in ağıdından:

*Kefiyesi morluyumuş
Palaskası telliyimüş
Aşamamış kız bibisi (bibi: Hala)
Daha yollar karlıymış* 84/2

KELE: Bir hitap sözü, ayol. Bir halk türküsünden:

*Kele dezze (teyze) kele dezze
Ben yoruldum geze geze
Üç kızının birin’ bana
Nolur versen kele dezze*

1976 yılında ölen Abdurrahman’ın ağıdından:

*Görüyon mu kele Zala
Bak başıma gelen hale
Vezir eşim dayanamaz
Şimdi gelir güle güle* 105/5

“Kele Meyrem Meyrem Meyrem / Eller kınalı Meyrem/ Gözler sürmeli Meyrem” sözleriyle başlayan bir halk türküsü de var.

KOR: D. Derneği sözlüğündekinden ayrı olarak: Sıra, dizi. 1932-33 yılında öldürülen Delileroğlu Çolak’ın ağıdından:

*Siz Çolak’ı biliniz mi
Üç kor bağlardı fişeği
Öldürmüşler sıra sıra
Üçü de Kozan uşağı* 57/10

KÜLEMEK: TDK Sözlüğünde, “el ve ayaklarını bağlamak” denmiş. Doğrusu: “El(LERİNİ)” ve ayaklarını olacak, yani cümle bozuk. Hayvanlar için “Ayaklarını bağlamak” 1940 yıllarında ölen Telli Ali’nin ağıdından:

*Yusuf benim canım yok mu
Başına su elemişler
Suçu neydi babamoğlu
Koyun gibi külemişler* 122/3

KÜNDÜKÜ: Mor (renk). 1940’lı yıllarda ölen Kır Ahmet’in ağıdından:

*Obalar bizden belledi
Kündükü zubun giymeyi
Ağ takaklı ışık giyer
Vururdu heril düğmeyi* 119/2

MUHANET: İş bitirmeyen, iyilik yapmayı sevmeyen. D. Derneği sözlüğünde yok. Bir halk türküsünden:

*Kadir Mevlan senden bir dileğim var
Beni muhanete muhtaç eyleme.*

MELEFE: Nevresim, yorgan yüzü. 1945 yılında doğum üzerine ölen Hatun’un ağıdından:

*Anam kızı don (çamaşır) yurdu da
Taşlara serer melefe
Öz’de davar güder iken
Çoban uğramış alafa* 104/7

MUCUK: Gündüz ısıran sivrisinek. ÜVEZ: Gece ısıran sivrisinek. 1945-50 yılları... Ömer’in ağıdından:

*Kuruçay’ın seli söker
O da bozbulanık akar
Adana’da kalma oğlum
Gözlerine mucuk çokar* 82/1

MUSUL: Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların yem yediği tekne, uzun çanak. 1909 Ermeni olaylarında suçlu bulunarak devletçe asılarak öldürülen Kibaroğlu Mehmet Ağa’nın ağıdından:

*Musula camız dizdirir
Sarrafa lira bozdurur
Mehmet Beyim olsaydı
Oğlun’yanında gezdirir* 133/11

ÖZNE: Güvey, güveyi, işi yapan. 1910'lu yıllarda ölen Molla Mustafa'nın ağıdından:

*Öznelik dikiğim yorgan
Everek'te (Develi'de) satılıyor
Tez gelesin Efend' oğlum
Anan suya atılıyor 98/3*

PENÇİK: Yumuşuşağı, hizmetçi. 1910 bir kadının ölen oğlu için söylemesi:

*Annacımdan gelen atlı
Söylerim gönlüm fırkatlı
Hüseyini ağlatman deyi
Pençiğe giydirir kutmu (kutnu) 149/3*

PEZEK: Şalvarın bağ takılan yeri. 1932 Çözdüklü Çolak'ın ağıdından:

*Çuha şalvarın pezeği
Kekil (kâkül) Kayseri tozağı
Müşelge'de at oynatır
Söğütlü bunun gezeği 134/6*

PÜRLENMEK: Bitkilerde yaprak, çiçek açmak. 1930 Hozat dağlarında şehit olan Bekir'in ağıdından:

*Ağaç dalların pürlensin
Yuman köyneği (gömleği) kirlensin
Gelin Kötüören'de gezer
Arlanır oğlum arlanır 26/1*

SERGEN: Biçilip yere serilen ekin, ot. Bir seferberlik ağıdından:

*Ergenlerim ergenlerim
Yükte kalsın yorganlarım
Hasan'ın ektiğin' biçmem
Dağda kalsın sergenlerim 18/2*

TAPLAK: "tablak" Dağlar, tepeler üzerindeki düzlükler, çukurluklar. 1950 Ömer'in ağıdından:

*Bizim yayla taplak taplak
Kaş kara da yüzler aplak
Ben öpmeye kıyamazdım
Gönendi mi kara toprak 82/4*

TEVİR: Hile. 1933 Baltayla vurularak öldürülen Deli Ömer'in ağıdından:

*Ömer benzer doğan aya
Martinin dayamış taş
Tevirinen öldürmüşler
Sen' öldürmek diye diye 62/3*

TURA: Adına "tura" denilen kalın bir iple-örmeyle davul, zurna eşliğinde oynanna bir köy seyirlik oyunu. 1918 Koca Kaha (kahya) nın ağıdından:

*Şuraya yerini yazdım
Ayağı değer şuraya
Hele dışarıya çıkın
Koca'm dikılır turaya 19/3*

YAĞMURÇALI: Solgunca yeşile çalan renk adı. 1940 Ali ile Hasan'ın ağıdından:

*Biri Ali biri Hasan
Şaştı turnalarım şaştı
Yağmurçalı sandığıman
Perdem elden ele düştü 131/1*

YANIL ELMA: Bir yanı al (kırmızı) bir yanı yeşil elme. 1870 Türkmenali'nin oğullarının ağıdından:

*Bir elinde yanıl elma
Bir elinde kanlı salma
Kadanı alıyım (alayım) gelin
Sarıl da özneni salma 66/6*

YANNIK-YAYIK: Tereyağı ve ayran çıkarmak için yoğurdun içinde çalkalandığı kap.

Bunun ağaçtan yapılanına YAYIK, dana ya da keçi derisinden yapılanına YANNIK denir. Yannık çam ağacının ufalanmış kabuğu ile (buna ovgu- ogu denir.) sık sık yıkanarak temizlenir ve burcu burcu kokusunu hep üzerinde taşır.

D. Derneği'nin sözlüğünde de TDK sözlüğünde de, "Tereyağı çıkarmak için sütün, yoğurdun içinde çalkalandığı kap" denmiş. TDK' de ayrıca "makine" denmiş. Yayıkta süt değil yoğurt çalkalanır. Yayıkta süt çalkalamak yağ çıkarmak için değil, kaymak (krema) elde etmek için yapılır. Yine dikkat: Yayık ayrıncı çok sevilen, çok besleyici, çok ünlü bir içecek. 1918

Mondros ataşkesi sırasında Diyarbakır-Silvan'da askerlik yaparken ölen Koca Kaha'nın ağıdından:

*Hayal karlı dağlar hayal
Otu biter heğel heğel
Ben Fatma'yı bilmez miyim
Dana (tana) karşı yannık yayar* 19/14

YERNİK: Özlemine kavuşamamış. 1936' da çocuksuz ölen Mahmut'un ağıdından:

*Tırpanı peneyeğ astım
Ana yorgunum yorgunum
Eller bebeğin' seviyor
Yerdiğim ana yerdiğim* 39/2

*Memmet cahil ben yerneğim
Kesmedim gelin kekili (kakülü)* 42/3

YILDIR YILDIR- YALDIR YALDIR: Pırıl pırıl, parıl parıl. Sözlüklerde yok. 1870 Güzel kızın ağıdından:

*Kara şalvar yıldır yıldır
Kardeş tüfeğini doldur
El içinde arlantıyom
Evimize gidek d' öldür* 46/1

YOLAK: Yol, izin, müsade. 1940 M. Aksöz'ün ağıdından:

*Kapımızın uğru dökük
Yağmur yağar olur gölek (gölet)
Ağlaması iyi değil
Hocalar vermiyor yolak* 49/5

YOZ: Süt vermeyen koyun, keçi (davar). 1930-1940 yılları Şık Hamit'n ağıdından:

*Bacısının adı Döndü
Duyan eller buna yandı
Ben ağama öldü demem
Yozunan Halep'e indi* 50/5

ZAVRAK: Çalım, endam, boy pos. 1910'lu yıllar Hacı Osman'ın ağıdından:

*Bak oğlumun zavrağına
Benzer paşa bayrağına
Hac'osman cirite binmiş
Bey dayanmaz deyneğine* 73/3